

A MÓRA FERENC MÚZEUM ÉVKÖNYVE

N É P R A J Z I
TANULMÁNYOK

STUDIA ETHNOGRAPHICA

4.

SZEGED, 2003

A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Néprajzi Tanulmányok Yearbook of Móra Ferenc Museum – Ethnographical Studies

Szerkesztette:
Bárkányi Ildikó

Technikai szerkesztő:
Korpa Zoltán

A tanulmányok lektorai:
Szilágyi Miklós
Paládi Kovács Attila
Grynaeus Tamás
Szigeti Jenő
Fodor Ferenc
Juhász Antal
Felföldi László
és a szerkesztő

Fordította:
Miskolczi Lászlóné
David Curley
Nagy Janka Teodóra

A rajzokat készítette:
Czabarka Zsuzsa
Koncz Margit

A kötet megjelenését a Nemzeti Kulturális Alapprogram Múzeumi Kollégiuma támogatta

ISSN 1219-7092

Kiadta a Csongrád Megyei Múzeumok Igazgatósága
Felelős kiadó: Dr. Vörös Gabriella
Cím: 6720 Szeged, Roosevelttér 1-3.
Telefon: 62-549-040, Fax: 62-549-061

Nyomdai kivitelezés:
Juhász Nyomda Kft. Szeged

TARTALOM

Trogmayer Ottó: Lux aeterna (Sermo lugubris)	5
Ifjú Lele József 65 éves	7
Ifj. Lele József: Megállítottam az időt	9
Mód László: Egy dél-alföldi mezőváros gazdasági kapcsolatai a 18. században..	27
Mód László: Egy szentesi állattartó gazdaság számadásai (1763–1769)	49
Benkéné Sándor Barbara Zita: Hódmezővásárhely egészségügyi kultúrája a 18. századi boszorkányperek alapján	69
Orbán Imre: Népéletre vonatkozó adatok a makói nazarénus gyülekezet 1870-es, 1880-as évekbeli följegyzéseiben	99
Fodor Ferenc: Az öttömösi spárgatermesztés.....	113
Nagy Netta: Virág- és kertkultúra három Szeged környéki településen	133
Kerekes Ibolya: Egy tápairéti tanya és lakói a 20. században	157
Markos Gyöngyi: A karácsonyi ünnepkör szokásai Makón	185
Grynaeus Tamás: Vésztői gyermekjátékok (1953–1961)	209
Szakál Aurél: Szentesi sertekarók. Kovácsoltvas házoromdíszek Szentesen	217
Kőhegyi Mihály–Nagy Janka Teodóra: Bónis György és társai jogi népszokás- gyűjtése (Forrásközlés) III.	233
Szücs Judit: „Csongrád népelete” című állandó kiállítás forgatókönyve	247

CONTENTS

Trogmayer, Ottó: Lux aeterna (Sermo lugubris)	5
A Tribute to 65-years-old József Lele Jr.	7
Lele, József Jr.: I have turned back the clock	9
Mód, László: The economic links of a market town in the south-eastern part of the Great Hungarian Plain in the 18 th century	27
Mód, László: The account books of a livestock farm in Szentes (1763–1769)	49
Benkéné Sándor, Barbara Zita: Insights into public health in Hódmezővásárhely in the light of 18 th century witch trials	69
Orbán, Imre: Data on everyday life in the records of the Makó congregation of the Church of Nazarene from the 1870s and 1880s	99
Fodor, Ferenc: Asparagus cultivation on the sand-hills in the area between the Rivers Danube and Tisza	113
Nagy, Netta: Floriculture and landscape gardening at three places in the surroundings of Szeged	133
Kerekes, Ibolya: A farmstead in Tápairét and its residents in the 20 th century ...	157
Markos, Gyöngyi: Traditional Christmas Festivities in Makó	185
Grynaeus, Tamás: Toys from Vésztő (1953–1961)	209
Szakál, Aurél: Wrought-iron decorations ('sertekarók') for gables in Szentes ..	217
Kőhegyi, Mihály–Nagy, Janka Teodóra: György Bónis and his colleagues' research on folk law in Táapé (source publication)	233
Szücs, Judit: Script of the standing exhibition "The Daily Life of Csongrád"	247

Vésztoi gyermekjátékok (1953–1961)

GRYNAEUS TAMÁS

(Budapest)

Kisgyermekkortól 10-12 éves korukig a vésztoi gyerekek egyik legkedveltebb játéka a *sározás*. Idősebbektől, főleg lányoktól már nem veszik jó néven a felnőttek, – játsszék inkább lánynak való játékokkal. De addig nagy leleményességgel és változatossággal készítenek különféle alakokat, eszközöket, főleg pedig a *puskákat*, ezzel *pukkantóznak*.

A kisgyerekeket az idősebbek tanítják sározni. „*A kicsinek is adunk sárt, ű is tud sározni.*” Kivesznek az árokból egy csomó sarat, a betonjárdán vagy az út szélén félkeményre meggyúrva formázzák. (1. kép)

A leggyakrabban készített *puskat* típusok a 2–12. képen láthatók. Lényege mindegyiknek ugyanaz: a kiformált sárdarabba mély lyukat fúrnak, – „*a fenekinek víkonnak kell lenni, mert különben nem lő*” – s akkor „*odavágom a betonhó', földhözbaszom*”. Mielőtt földhöz vágná, egyik-másik gyerek rálehel a lyukra, „mert akkor jobban szól”.

Ha jól sikerült a puska, messzire elhallatszik durranása: „*E' most lütt!*” „*Ez oszt zengett!*” „*Zengett, mint az ég!*”

Áthallatszik még a szomszéd utcába is, ilyenkor mondják: „*oda is (ti. ott is) pukkantóznak*”...

A *kerekes puska* készítése (2. kép) a legegyszerűbb, ezt csinálják leggyakrabban. A korong alakúra formázott sárba hüvelykujjukkal-ujjaikkal lyukat vájnak, jobb sarkukkal mélyítik, szélesítik (1. kép, kisfiú). A sarkával azonban nemcsak fúrja, hanem ütögeti is – hogy keményebb legyen – a puska fenekit: „*jaj, de kiállt már a lábam ütögetni*”. Ha nem jól gyúrta meg a sarat, vagy nem elég ügyesen formázta, sarkával könnyen kidüti az oldalát, vagy túl vékonyra sikerül a fenéke, s már földhözvágás közben kilyukad: akkor nem vagy csak egészen kicsit szól. Az elrontott vagy már földhözvágott kerekes puskát és kútpuskát is fel lehet még használni: csak a fenekét kell megigazítani. Így is készül a *ferde puska* (3. kép). A kerekes puskához hasonló, csak mélyebb, hengeresre vagy szögletesre készített *kútpuska* fenekére apró sármorzásokat szórnak: „*sáros a kút fenéke*” (4., 5. kép, változataik: 6. kép).

A *fedeles puska* ugyanolyan, mint a kút-, vagy kerekes puska, csak ezt vékony sárlappal lefedik, ennek szélit ujjukkal lenyomkodják: „*Nem engedek bele szelet, akkor nem lű.*” Egy-két keményre gyúrt sárgolyót is tesznek bele, az „*kilő belőle, de meg kell találni*”.

A *kanalas puska* két változata a 7., ill. 8. képen látható. Az utóbbi végébe még több kisebb lyukat is fúrt.

A *sótartó puskán* (9. a, b) szimmetrikusan két mélyebb lyuk van, „fogóját” jobb kezének öt ujjja között formálja ki.

A *lyukas puska*, *végig lyukas puska* (10. a,b,c,d) lyukait – amennyi kifér („*hátul még két lyuk van, nem tért ki*” 10. c,d) – mutatóujjukkal csinálták. Leggyakrabban ennél történik meg, hogy a fenéke túl vastagra sikerül s akkor nem, vagy csak kicsit pukkan.

„A kannapuska nem szokott lőni, csak csattanni.” Téglalakú, 3-4 ujjnyi vastag sárdarabból készül. Rövidebb oldalába két kis gallyat dug, ez tartja a sárból készült „fület”. Mindkét keze ujjával fokozatosan felhúzza a kanna nyakát, kiképezi üregét (11a, 1. kép, kislány). Hosszabbik oldalára mutatóujjával lyukat fúr: „itt folyik ki a víz; ott meg be a szél, és pukkan”, majd külön elkészíti a tetejét (11b kép), evvel lefedi és széleit lenyomkodja.

Az üvegpuska nyakát külön készíti el, vékony gallyal fúrja ki, majd az üveg kifúrt testéhez ragasztja. Ekkor az egészet ellapítva, hüvelykujjával egy kisebb lyukat fúr az üveg nyakára és egy nagyobbat az üveg testére (12a-b kép).

„Sárból kiskutyát, gyereket, embert (13. kép) formáltunk – hát tán azt mondják, mink is abból vagyunk” (Ö. Gy.). Készítenek még *asztalt*, rá *csuprot*, *létrát* támasztanak (14. kép) hozzá, hogy fel tudjon menni az ember. Ha rosszul sikerül; „*e' nem jó, gezmenc vót, csinállok másikat*” mondja. Az ember botja is sárból készül! (13. kép).

Kis lapos korongot hüvelykujjával közepén kilyukaszt, szeme elé tartja: ez a *szemüveg* (15. kép).

Kaszát is készít s vastagabb végét megfogva kaszáló mozdulatokat végez vele (16. kép).

Ezek a játékok rövid életűek: a sár hamar kiszárad, széjjelesik: „*ó, szétromlott...*”

A *csón'csikó* (becézve: „*csoncsi*”) és a hozzá tartozó kis szekér már csak gyerekek játéka, 4-10 éves korukban, néha még később is. A csontcsikó a ló körömperc-csontja: „*lónál körömnél az első, az a cson'csikó*” (Ö. Gy.), „*a gyerekek veszik a dögtérről*”, egymásnak 1 forintért (1961) adják tovább. Meghagyják nyersen, vagy pirosra, kékre, feketére befestik. A csont plantaris oldalába négy vagy öt szöveget vernek, ez a *patkó*, illetve a *pöcse* vagy *töke* (18. kép), majd neme szerint elnevezik: „*ez a Csipke, ennek töke van, a másik meg Mancsi*”. A lószerszám (szügyellő, zabla, hasló, kötőfík, istráng) különböző vastagságú madzagból készül, a hám néha bőrből (mikor milyenhez jutnak hozzá). Mikor mindez készen van, egyedül (21-22., 24. kép) vagy párban (20., 23., 25. kép) befogják a szekérbe, ezt megrakják, a madzagjuknál fogva húzzák, jobb kézbe fogott ostorukkal (24. kép) csapkodják, hangos szóval biztatják, szidják lovaikat, káromkodnak velük, mint a felnőttektől látják, hallják. De egyébként inkább becézik, ajánrózzák cson'csikóikat. Hogy mennyire szeretik és szinte elevenszámba veszik őket, arra igen jellemző, amit a 7 éves Sánta Imre szomorúan mesélt nekem: „*múltkoriban az egyik csoncsim eltört, – eltemettem a cseresznyefa alá*”.

Az előzőekben két olyan játékot ismertettem, melynek anyaga, mintái a gyermek környezetében adva vannak, s amiket maguk készítenek el. Feltehető tehát, hogy ezek alakja, készítmódja és „mesterszavai” a legarchaikusabbak. Éppen ezért alkalmasak arra is, hogy összehasonlítsuk rokon-, és primitív népek gyermekeinek játékaival. Sőt, talán segítséget nyújtanak a hitvilág (miért támasztanak *létrát* az asztalhoz, miért nem *széket* készítenek melléje; miért *csuprot* és nem *tányért* készítenek?!), a primitív fazekas mesterség technikájának és a lőfestés szokásának jobb megértéséhez is.

Adatközlők:

Kaszai Béla 4 éves, Lévai Mariska 10 éves, Lévai Miska 7 éves, Ökrös Gyula 86 éves, Sánta Imre 7 éves, Nagy Imréné Varga Zsófia 68 éves.

A cson'csikókat gyakran befestik
(piros, fekete színű lúttal).

Toys from Vésztő (1953-1961)

by TAMÁS GRYNÆUS

The most popular game with children between the ages of 10 and 12 in Vésztő is *sározás* (playing with mud), i.e. making various objects from mud. Older children, girls in particular, are however not supposed to engage in a game like this. Girls are expected to play games more becoming their sex. But while they are still allowed to do so, they relish in the game, showing great ingenuity in making various objects, in particular *guns*, which are used in a game called *pukkantózás* (when struck against the ground, the mud gun goes bang).

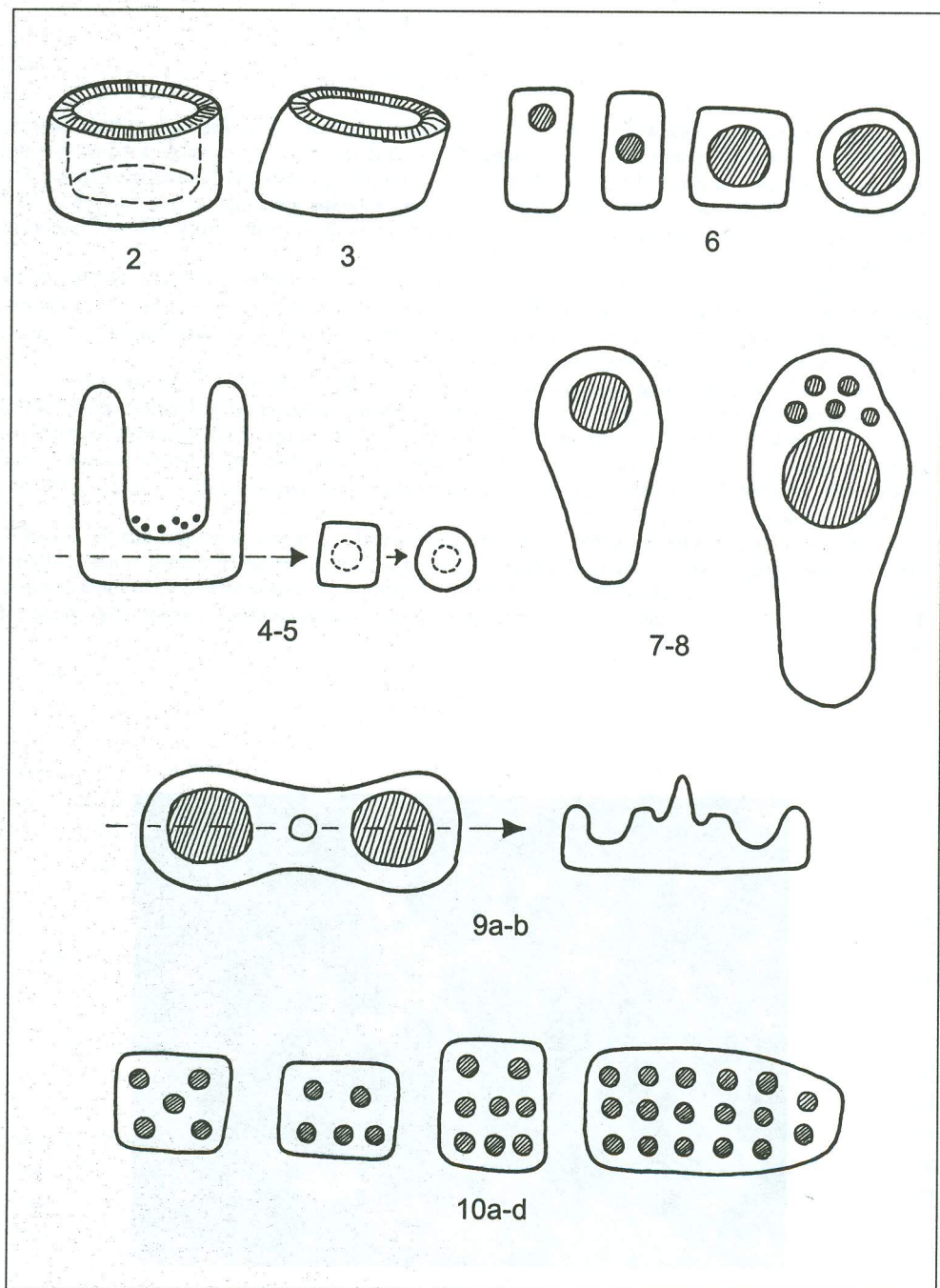
Younger children are taught how to play the mud game by their older playmates. Sitting on the pavement or along the road, they take a handful of mud from a ditch and knead it until it is half solid and assumes some figure. Photos 2-12 show the most common types of 'guns'. What they have in common is that a hole is bored in them. Then they are thrown to ground.

Bone colts with matching carts are toys exclusively for boys between 4 to 10, sometimes even older. Bone colts, as the name suggests, are made from horse bone and are either left unpainted, or painted red, blue or black. Equestrian accoutrements are made of strings of various thickness, and harnesses are sometimes made of leather. When a bone colt is finished, it is harnessed to a cart, either on its own or with another colt (Photos 20-25). The cart is loaded and pulled with the aid of the strings, while the horse/horses is/are 'spurred on' with a whip.

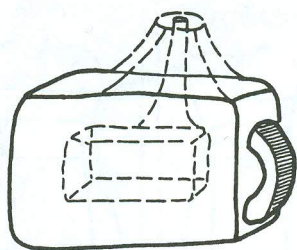
The study describes two toys that children themselves make. It is safe to assume that the shapes of these toys, their preparation and the terminology associated with them are rather archaic in nature. Hence they can easily lend themselves to comparison with toys popular with related nations and primitive tribes. They are likely to help us acquire a better understanding of mythology and the custom of painting toy horses.

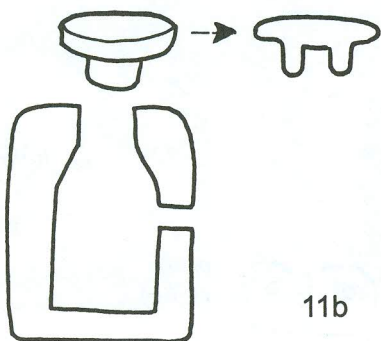
1. kép. Sározó gyerekek

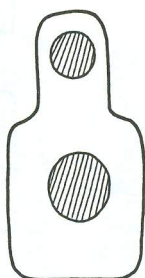
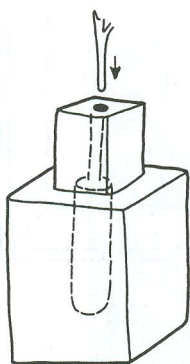
2. Kerek puska 3. Ferde puska 4-5. Kúpuskák és vízszintes metszeteik
 6. Kúpuska változatok (felülnézetben) 7-8. Kanalas puskák 9a-b. Sótartó puska
 10a-d. Lyukas puskák

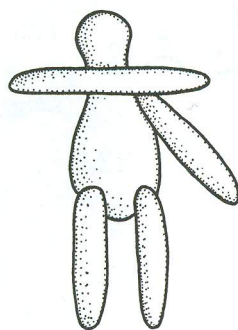
11a

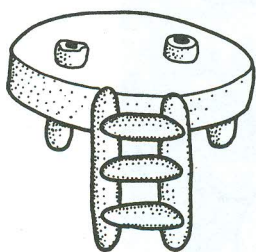
11b

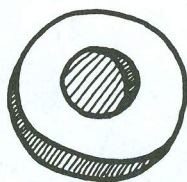
12a-b

13

14

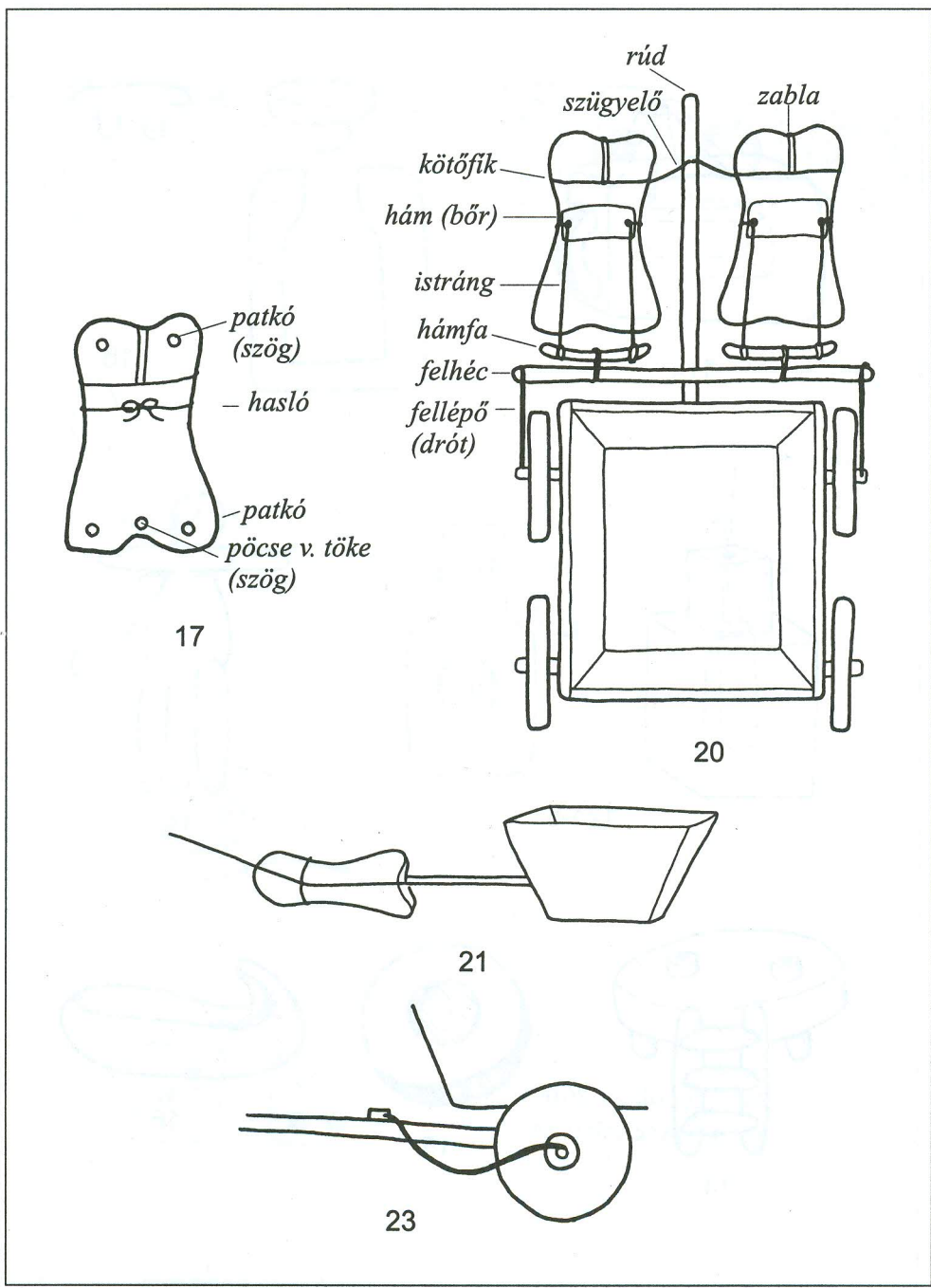

15

16

11a-b. Kannapuska készítése és metszetei 12a-b. Üvegpuska 13. Ember, botjával
14. Asztal, csupor, létra 15. Szemüveg 16. Kasza

17. Cson'csikó (alulnézet) 20. Csont'csikók szekérral 21. Egyszerűbb kivitelű cson'csikó és szekír 23. Szekér elülső része (rúd, felhéc, fellépő)

